28.11.2004

אוקראינה: הרקע, הבחירות ו"המהפכה הכתומה"

1. רקע

ב- 21 בנובמבר התקיים באוקראינה סיבוב שני של הבחירות לנשיאות המדינה. בסיבוב הראשון, שהתקיים ב- 31 באוקטובר, זכה מנהיג האופוזיציה, *Viktor Yushchenko*, ברוב צר. לאחר ספירת קולות בסיבוב השני, הודיעה ועדת הבחירות המרכזית על זכייתו של ראש ממשלת אוקראינה *Viktor Yanukovich*, מועמד מטעם הנשיא הנוכחי, *Leonid Kuchma*.

עוד לפני קיום הבחירות גברו החששות, כי הרשויות הנוכחיות של אוקראינה יעשו ככל שביכולתן כדי לא לאפשר לאופוזיציה לזכות בבחירות. הנשיא *Kuchma* נתפש כשליט אוטוריטארי ומושחת שאינו מוכן להיפרד מהשלטון בו אחז במשך עשור. זוהי תקופת כהונתו השנייה, ולכן לא היה רשאי להתמודד בבחירות הנוכחיות לנשיאות. בשנה האחרונה ניסה *Kuchma* לשנות את החוקה כך שיוכל להיבחר לתקופת כהונה נוספת, או לגרום למועמד מטעמו להיבחר. ניסיונות אלה זכו לביקורת חריפה במערב, ובסופו של דבר הצעת החוק לשינוי החוקה בוטלה. אולם, *Kuchma* המשיך בניסיונות להעביר שינויים אחרים, שמטרתם הייתה להפחית באופן משמעותי את כוחו של נשיא המדינה ולהעביר את רוב הסמכויות לראש הממשלה. הסיבה לכך הייתה ש- *Kuchma* קיווה לחזור לשלטון בתפקיד רה"מ לאחר זכייתו של איש ימינו *Yanukovich* בבחירות לנשיאות. לכן ברור, כי עבור הרשויות הנוכחיות של אוקראינה זכייתו של *Yanukovich* הינה חיונית.

2. מי הוא Viktor Yushchenko?

מנהיג האופוזיציה *Yushchenko* איחד תחת דגליו את כל מפלגות ותנועות הפוליטיות שמתנגדות לשלטונו של *Kuchma* ואנשיו. *Yushchenko*, כיום בן 50, הינו כלכלן בהשכלתו, והוא שימש כנשיא הבנק המרכזי של אוקראינה בשנים 99-1997. בשנת 1999 הוא מונה לתפקיד ראש ממשלת אוקראינה ע"י הנשיא *Kuchma*. בתקופת כהונתו כרה"מ, ביצע *Yushchenko* רפורמות כלכליות חשובות. אולם, מהר מאוד מצא את עצמו בסכסוך חריף עם האוליגרכים החזקים, שמחזיקים בתעשיות כריית הפחם וייצור הגז ואינם מעוניינים ברפורמות. הסכסוך הביא לכך שבשנת 2001 הביע הפרלמנט, שגם בו כוחם של האוליגרכים רב, אי-אמון בממשלתו של *Yushchenko*, והוא הודח מתפקידו.

בשנת 2002 נבחר *Yushchenko* ליו"ר גוש האופוזיציה *Our Ukraine*, שמאחד בתוכו 11 מפלגות פוליטיות שונות, שכוללות מפלגה סוציאליסטית, מפלגה אוקראינית-לאומנית, איחוד נוצרי-לאומי, מפלגה ליברלית, וכד'.

כמנהיג תנועה פוליטית, *Yushchenko* מיד הפך לפופולרי מאוד. הוא נתפש כבעל אוריינטציה מערבית ורפורמית, וכלאומני מתון. הוא ידוע בתמיכתו בהפרטות כלליות, הצטרפותה של אוקראינה לאיחוד האירופאי ול- *NATO*. התומכים של *Yushchenko* התארגנו לתנועה אלקטוראלית "*Power of the People*" בהנהגתו של *Yushchenko* עצמו ושל בעלת בריתו הפוליטית, סגניתו בתפקיד רה"מ בשנים 2001-1999, *Yulia Tymoshenko*, שגם היא דמות פוליטית פופולרית מאוד. מסע הבחירות של *Yushchenko* התנהל דרך תקשורת בינאישית עם הבוחרים, עקב העובדה כי רשויות המדינה, התומכות ביריבו, לא אפשרו לתחנות הטלוויזיה

והרדיו העיקריות לשדר מידע אמיתי אודותיו.

במהלך מסע הבחירות האשימו שני הצדדים אחד את השני בשימוש בטכניקות לא חוקיות. הדבר הגיע לשיא כאשר בספטמבר 2004 חלה *Yushchenko* באופן רציני מאוד, והוטס לחו"ל לטיפול רפואי. הרופאים אבחנו הרעלה, ו- *Yushchenko* ואנשיו טענו כי זוהי עבודתם של אנשי *Yanukovich*. כיום הדבר טרם הוכח, אולם כמעט ואין התלבטויות בדבר ההרעלה, שבוצעה, על-פי טענת הרופאים, ע"י דיוקסין (חומר רעיל ומסרטן שמצטבר בגוף וגורם להופעת פצעים קשים על העור).

למרות תפיסתו של *Yanukovich* כאיש שמתנגד בתוקף להתקרבותה של אוקראינה לרוסיה, ידוע כי בתקופת כהונתו כראש ממשלת אוקראינה הוא הצביע בעד הרחבת לימוד השפה הרוסית בבתי ספר האוקראיניים, אפשר מספר רב של מכירות של חברות ממשלתיות אוקראיניות לחברות הרוסיות, וכד'.

3. מי הוא Viktor Yanukovich?

Yanukovich נולד במשפחה ענייה והתייתם בשנות העשרה. לפי דיווח רשמי, בשנים 1968 ו- 1970 הוא הורשע בשוד ובגרימת נזק פיזי ונשלח לכלא. מתנגדיו טוענים, כי שירת זמן קצר מדי בכלא בשביל עבירות הקשות בהן הורשע, וכי זוהי הוכחה כי שוחרר מוקדם כתוצאה משיתוף פעולה עם ה- KGB. אולם, אין לדבר כל הוכחה. שפת האם של *Yanukovich* הינה רוסית, כמו גם של רוב האוכלוסייה באזור *Donetsk*, והוא לא מצליח להתנער מתדמית של "שליח של רוסיה" בזירה הפוליטית האוקראינית.

הקריירה הפוליטית של *Yanukovich* החלה עם מינויו לתפקיד ראש מנהלת אזור *Donetsk* בשנת 1997. ראש הממשלה הנוכחי ואיש ימינו של הנשיא, *Yanukovich* שימש כמושל של אזור זה, שבו מרוכזת רוב התעשייה של כרית פחם ומספר רב של ענקי ייצור פלדה. הוא נתפש כאיש האוליגרכים בממשלת אוקראינה, הקשור קשר הדוק לקבוצת לחץ פוליטי (שהיא גם אימפריה עסקית) של האיש העשיר ביותר באוקראינה, *Rinat Akhmetov*. עקב הקשר לקבוצות אלה, מתנגדיו של *Yanukovich* האשימו אותו בייצוג של הפשע המאורגן בזירה הפוליטית.

באופן רשמי, *Yanukovich* מייצג את האינטרסים הרגיונאליים באוקראינה. תומכיו מאורגנים בתנועה בשם "*Party of Regions*" שבסיסה ב- *Donbass* (מרכז ייצור פלדה באזור *Donetsk*). הוא תומך במתן עצמאות מרבית לממשלות האזוריות וברפורמה של התקציב לטובת האזורים. כמו כן, ממשלתו של *Yanukovich* ביצעה מספר רב של צעדים פופוליסטיים, כגון הגדלת הטבות סוציאליות לכורי הפחם. תעשיית כריית הפחם הינה אחת החשובות ביותר באוקראינה, אך היא סובלת ממיתון חריף, אשר גורם לשיעורי האבטלה גבוהים באזור *Donetsk*. במסע הבחירות שלו, הבטיח *Yanukovich* לטפל בבעיה זו ולהבטיח תעסוקה (ממשלתו עשתה זאת ע"י העברת סובסידיות ממשלתיות לחברות הנחשלות).

Yanukovich נתפש כתומך בהתקרבות לרוסיה ובהכנסת השפה הרוסית כשפה לאומית שנייה. נושא רוסיה ושפה הרוסית הינו נושא חשוב מאוד באוקראינה עקב קיום אוכלוסיה רוסית גדולה מאוד וגם עקב העובדה כי חלק גדול מהאוקראינים האתניים אינם מדברים אוקראינית, אלא רוסית. אזורים שלמים בדרום- מזרח אוקראינה נחשבים לאזורים "רוסיים".

בתחילת מסע הבחירות שלו, הציג *Yanukovich* את עצמו כמנהיג כלל האומה, ואף ניסה לדבר אוקראינית, אך מהר מאוד הבין כי הדבר נתפש כהצגה. למרות העובדה כי הינו ראש ממשלת אוקראינה, וכי השפה האוקראינית הינה השפה הרשמית של מדינתו, הוא מדבר בשפה הרוסית

בנאומיו ואינו מסתיר את רצונו לקרב את אוקראינה לרוסיה, מה שגורם להתנגדות חריפה מאוד בקרב אוקראינים רבים.

4. ההתפתחויות לאחר הבחירות

לאחר הסיבוב השני של הבחירות לנשיאות, הכריזה המועצה המרכזית לבחירות, כי הזוכה הוא *Viktor Yanukovych*. מיד לאחר מכן, הודיעו המשגיחים המערביים, בפרט מה- OSCE (ארגון הביטחון והשיתוף פעולה האירופאי) והמשגיחים האמריקאיים, כי הבחירות וספירת הקולות לא עמדו בסטנדרטים מקובלים, וכי הם הבחינו בזיופים ועיוותים רבים. תומכי *Yushchenko* הכריזו, כי אינם מקבלים תוצאות אלה עקב היותם לא לגיטימיות.

ב- 22 בנובמבר הגיעו כ- 100 אלף אנשים מכל רחבי המדינה לכיכר המרכזית של קייב (Kiev), עיר הבירה של אוקראינה, עם דגלים וסמלים שונים בצבע כתום – צבעו של *Yushchenko* בבחירות – והדבר הגיע למימדים של "מהפכה כתומה". חלק ניכר מהמפגינים הקימו אוהלים בכיכר על-מנת להפגין את נחישותם וכדי לא לאפשר מעבר של נציגי הרשויות לבנייני הממשלה. ב- 23 בנובמבר המתינו אלפי מפגינים לישיבת הפרלמנט בתקווה כי זה ידון בלגיטימיות של תוצאות הבחירות. באותה העת, הפגינו תומכי *Yushchenko* במספר ערים גדולות במערב אוקראינה. תומכיו הפוליטיים של *Yanukovych* החרימו את ישיבת הפרלמנט באותו יום. במהלך סמלי, הכריז *Yushchenko* את עצמו נשיא אוקראינה, אולם עקב היעדר קוורום הכרזה זו אינה לגיטימית.

ב- 24 בנובמבר הודיע *Yanukovych*, כי אינו מוכן לפגוש את *Yushchenko* כדי לדון בהתפתחויות האחרונות, והאחרון ביקש מתומכיו לא לפזר הפגנות עד שהרשויות יסכימו לדון בפיתרון. באותו יום, הודיע *Yushchenko* על התחלת שביתה כללית בכל רחבי אוקראינה. תומכיו של *Yushchenko* המשיכו להגיע לקייב במספרים גדולים. התקיימו הפגנות של ה"כתומים" מול שגרירויות של אוקראינה במוסקבה, וושינגטון וערים אחרות.

ב- 25 בנובמבר הודיע **בית משפט העליון של אוקראינה** על הפסקת פרסום תוצאות הבחירות עד לאחר בדיקת תביעתו של *Yushchenko*. תוצאות הבדיקה ע"י בית המשפט צפויות להתפרסם השבוע.
רובם של כוחות המשטרה והצבא האוקראיני, שהובאו לקייב לצורך שמירה על בנייני הממשלה מפני כניסת המפגינים, ממשיכים בתפקידם תוך הכרזתם על תמיכה ב"כתומים". ההפגנות, אומנם המוניות, ממשיכות להתקיים ללא כל סימן אלימות.

ב- 26 בנובמבר עברו אנשי ערוץ הטלביזיה הממשלתי לצידו של *Yushchenko* עם הכרזה, כי הם "אינם רוצים לשקר עוד". המפגינים בנו "עיר אוהלים" ענקית בכיכר העצמאות (כיכר המרכזית של קייב) וחסמו מעבר לבנייני הממשלה. ב- 27 בנובמבר הכריז **הפרלמנט** של אוקראינה, כי תוצאות הבחירות, לפיהן הזוכה הוא *Yanukovych*, אינן קבילות.

ב- 28 בנובמבר קרא הנשיא *Kuchma* להפסיק את ההפגנות ולאפשר עבודה סדירה של רשויות המדינה. נציגי שני היריבים הודיעו, כי הם מוכנים להיפגש למשא ומתן לגבי פיתרון המצב הנוכחי. *Yushchenko* הודיע, כי הוא דורש הכרזת תוצאות הסיבוב השני כבלתי קבילות והצבעה מחודשת בסיבוב זה, תחת השגחה של הגורמים הבינלאומיים. הרוב, פרט לתומכי *Yanukovych*, סבורים, כי זהו פיתרון האופטימאלי.

5. התגובות הבינלאומיות – ההבדלים בין רוסיה והמערב

האיחוד האירופאי הבהיר, כי אינו מקבל את תוצאות הבחירות. כל 25 חברות באיחוד הביעו מחאה חריפה למה שהן כינו "תרמית פוליטית".
הממשל האמריקאי גם הוא החליט שלא לקבל את תוצאות הבחירות המוכרזות. מזכיר המדינה *Colin Powell* אמר, כי "אם רשויות אוקראינה לא פועלות באופן מיידי ובאחריות מלאה (לתיקון המצב), התוצאות ליחסים בין שתי המדינות עשויות להיות קשות".

לפני הבחירות, לא היסס נשיא **רוסיה** *Vladimir Putin* להפעיל את השפעתו הפוליטית לצורך תמיכה ב- *Yanukovych*, ואף הגיע לאוקראינה לצורך תמיכה בו. לאחר פרסום תוצאות המוקדמות של הסיבוב השני, מיהר הנשיא *Putin* לברך את *Yanukovych* על זכייתו. בפגישתו עם גורמים רשמיים מהאיחוד האירופאי ב- Hague, אמר *Putin*, כי אין לאף אחד זכות להתערב בנעשה בתוך מדינה עצמאית – זאת, למרות מעורבותה של רוסיה בנעשה שם.

לגיטימיות של הבחירות ללא ספק חשובה לגורמים מערביים, אך בנוסף, המיקום הגיאוגרפי והפוליטי של אוקראינה הופך אותה לחשובה ביותר בזירה האירופאית. האיחוד האירופאי מעדיף את *Yushchenko* ברשות אוקראינה, עקב תמיכתו בהתקרבות למערב והצטרפותה של אוקראינה ל- *NATO* ולאיחוד האירופאי, בעוד ש- *Putin* אינו מוכן לוותר על "האחות הקטנה", הנמצאת בין רוסיה לאיחוד האירופאי המורחב, ורוצה לראות אותה מתקרבת לרוסיה תחת הנהגתו של *Yanukovych*. פרט לכך, לאוקראינה שוק ענקי ופוטנציאל כלכלי בלתי רגיל, וכיום הן רוסיה והן מדינות המערב משקיעות או מתכוונות להשקיע השקעות מסיביות בתעשיות האוקראיניות.

6. איך זה יתפתח?

א. האם אוקראינה חצויה לשניים?

עיתונות אוקראינית, רוסית ומערבית נוטה להציג את מפת אוקראינה בשני צבעים, פחות או יותר מחולקת באופן גיאוגרפי לפי הצבעה ל- *Yanukovych* או ל- *Yushchenko*. אכן, באזורים המערביים והמרכזיים של המדינה הצביע רוב הבוחרים ל- *Yushchenko*, ובאזורים דרומיים ומזרחיים – ל- *Yanukovych*. ונכון, כי בלי קשר לתוצאות הסופיות, חלק גדול מתושבי אוקראינה ירגישו מרומים ומקופחים. למרות זאת, דעתנו היא כי המצב אינו גרוע כפי שנוטים להציגו בעיתונות. אוקראינים הוכיחו את עצמם כאנשים סובלניים, שיכולים להנהיג אפילו הפגנות המוניות ללא אלימות. אנו סבורים, כי לאחר תהליך דמוקרטי של בחירת מנהיג לגיטימי, יירגעו הרוחות והחיים ישובו למסלולם.
מבחינה היסטורית קיימים הבדלים אתניים, הבדלי שפה והרכב אוכלוסייה בין אזורים מערבים ומזרחים באוקראינה. אולם, הבדלים אלה הולכים ופוחתים מאז קבלת העצמאות ע"י המדינה. רוב התושבים האוקראינים, גם אלה התומכים בהתקרבות לרוסיה, אינם מעוניינים שמדינתם תחזור להיות חלק מרוסיה. גורמים שונים מעריכים, כי גם באזורים בהם התמיכה ב- *Yanukovych* הינה מרבית, כגון באזור *Donetsk*, אחוזים גדולים של אוכלוסייה – בין 15% ל- 20% – תומכים ביריבו. עבור רוב תושבי אוקראינה, הבחירות הנוכחיות הן לא בין כוחות התומכים בהתקרבות לרוסיה וכוחות התומכים בהתקרבות למערב, אלא בין דמוקרטיה לבין קבוצות האוליגרכים.

ב. איך פותרים את הבעיה?

כאמור, הפרלמנט האוקראיני הכריז על תוצאות הבחירות כלא לגיטימיות. הוא הביע חוסר אמון בהחלטות חברי הועדה המרכזית לבחירות, והמליץ לנשיא *Kuchma* להציע מועמדים חדשים לאיוש הועדה עד ה-1 בדצמבר. הפרלמנט מציע לקיים מחדש את הסיבוב השני לבחירות ב- 12 או ב- 19 בדצמבר. האוקראינים ממתינים להחלטת בית משפט העליון בנושא, הצפויה להתפרסם השבוע.

<u>האפשרויות העומדות בפני הרשויות הינן:</u>

1. להכריז על תוצאות הסיבוב השני כבלתי קבילות ולהודיע על מועד חדש לסיבוב השני של הבחירות. אנו סבורים, כי מהלך זה הינו פיתרון אופטימאלי של המצב הקיים. עקב התעניינות בינלאומית רבה בנעשה באוקראינה, לא יתאפשרו הפעם זיופים בהצבעה ובספירת קולות, לפחות לא במימדים משמעותיים.
2. להכריז על תוצאות שני הסיבובים כבלתי קבילות ולקיים את כל הבחירות מחדש. הדבר הינו מסובך ודורש השקעה גדולה מדי, כמו כן קיים ספק כי בית המשפט העליון של אוקראינה יסכים לכך.
3. להכריז על תוצאות של ספירת קולות בסיבוב השני כבלתי קבילות ולבצע ספירה מחדש. עקב העובדה כי נרשמו זיופים לא רק בספירת קולות אלא בהצבעה עצמה, הדבר לא נראה כפיתרון הולם לסיטואציה הנוכחית.
4. להכריז על זכייתו של *Yanukovych*. הדבר הינו מסוכן ועלול להביא לאלימות, סכסוך אזרחי והרעת יחסיה של אוקראינה עם המערב.